

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЛІСІВ ВІД НЕЗАКОННОЇ ВИРУБКИ В УКРАЇНІ: (1917-1929 рр.)

Будяченко О. М.

У статті розкриваються проблемні питання теоретичного та практичного характеру, які виникали в ході розвитку правового регулювання суспільних відносин у сфері лісового господарства України за період з 1917 по 1929 роки, в контексті кримінально-правової охорони лісу від незаконної вирубки. Доводиться, що у зв'язку з неефективністю діючого на той час кримінального законодавства більшість положень нормативно-правових документів, спрямованих на охорону лісів від самовільної порубки, порушувалось, не завжди і не в повній мірі виконувалось.

Ключові слова: ліс, радянський період, кримінально-правова охорона, карна відповідальність, самовільна вирубка, злочин, покарання.

В статье раскрываются проблемные вопросы теоретического и практического характера, которые возникали в ходе развития правового регулирования общественных отношений в сфере лесного хозяйства Украины за период с 1917 по 1929 годы, в контексте уголовно-правовой охраны леса от незаконной вырубки. Доказывается, что в связи с неэффективностью действующего в то время уголовного законодательства большинство положений нормативно-правовых документов, направленных на охрану лесов от самовольной порубки, нарушались, не всегда и не в полной мере выполнялись.

Ключевые слова: лес, советский период, уголовно-правовая охрана, уголовная ответственность, самовольная вырубка, преступление, наказание.

The article reveals the problematic issues of the theoretical and practical nature that arose during the development of legal regulation of public relations in the field of forestry of Ukraine for the period from 1917 to 1929, in the context of criminal legal protection of forests against illegal logging. It is proved that due to the ineffectiveness of the current criminal law, most provisions of normative legal documents aimed at protecting forests from unauthorized cutting were violated, not always and not fully implemented.

Key words: forest, Soviet period, criminal law, criminal liability, arbitrary cutting, crime, punishment.

Актуальність теми дослідження. Соціальна і економічна цінність лісів дедалі більше і більше визнається основою людського буття. Однак в Україні сьогодні склалася критична ситуація у сфері охорони лісів, однією з причин якої є хвижацькі еколого-необґрунтовані незаконні рубки лісових ресурсів і, особливо, цінних порід лісу, що завдає серйозної шкоди екологічній і економічній безпеці нашої держави, а також значно погіршує умови життєдіяльності населення. За цих умов нагріла об'єктивна потреба в підвищенні ефективності чинного законодавства, яке на сьогодні не здатне забезпечити надійний захист українських лісів від протиправних посягань.

Надзвичайно актуальним завданням нині є також пошук перспективних і конкретних шляхів удосконалення правового регулювання кримінальної відповідальності

за порушення лісового законодавства, зокрема щодо охорони лісів від незаконної порубки. Зволікання із цим сприятиме зростанню кількості правопорушень і рівня протиправних діянь у цій галузі. Із цієї точки зору інтерес до радянського досвіду кримінально-правової охорони лісів є не випадковим, адже накопичений історичний досвід (як позитивний, так і негативний) у певній мірі можна і потрібно використати з метою вдосконалення чинного кримінального законодавства України, що сприятиме вирішенню сучасних проблем, пов'язаних із незаконною порубкою цього стратегічно-важливого природного ресурсу.

Стан розробки дослідження. Здебільшого в історичному аспекті тема кримінально-правової охорони лісів від самовільної (незаконної) порубки розглядалась вченими-правниками в межах загальних питань юридичної відповідальності за лісопорушення. Це питання фрагментарно розглядалося в працях С.Б. Гавриша, В.П. Головача, Л.І. Дембо, В.В. Костицького, В.І. Лозо, В.К. Матвійчука, В.Л. Мунтяна, Є.І. Неміровського, О.В. Сасова, Ю.С. Шемшученко, а також російських фахівців кримінального права В.К. Биковського, О.А. Зінов'євої, О.О. Лачіна, Н.А. Соколова та ін.

Окремі питання кримінальної відповідальності за самовільну (незаконну) порубку лісу були предметом розгляду О.О. Дудорова, В.П. Ємельянова, Л.В. Мендик, О.С. Колбасова, М.І. Коржанського, З.Г. Корчевої, О.І. Красова, Н.А. Мирошниченко, В.О. Навроцького, В.І. Осадчого, В.В. Сташиса, О.О. Сторчоус, Є.Л. Стрельцова, О.В. Скворцової, В.Я. Тація та ін. Разом із тим аналіз публікацій показує обмежену кількість праць, присвячених дослідженню саме радянського періоду кримінально-правової охорони лісу від незаконної вирубки. До того ж, більшість із опублікованих праць стосуються досліджуваної проблеми лише фрагментарно. З огляду на це питання кримінальної відповідальності за незаконну порубку лісу в Україні в радянський період за часів 1917-1929 рр. потребують більш глибокого і детального вивчення.

Мета статті. Простежити динаміку розвитку норм кримінальної відповідальності за незаконну порубку лісу в Україні в радянський період за часів 1917-1929 рр. На основі аналізу історичного досвіду кримінально-правового регулювання даного інституту та поглядів науковців визначити переваги і недоліки діючого на той час законодавства, адже їх урахування сприятиме подальшому вдосконаленню чинного кримінального законодавства сучасної України.

Виклад основного матеріалу. Починаючи дослідження, доречно нагадати, що в результаті більшовицького перевороту 1917 р. ліси, як і інші природні багатства в нашій країні, були націоналізовані і стали надбанням народу, тобто загальнодержавною власністю. Декретом «Про землю» від 26.10.1917 р. [1, с. 65] було скасовано право приватної власності на землю, її надра, ліси й води та встановлювалося право виключної державної власності на них. У вказаному Декреті

також зазначалося, що «будь-яке псування конфіскованого майна, яке належить віднині народу, оголошується тяжким злочином, який карається революційним судом» (ст. 3). А відтак можна говорити, що кримінальне законодавство радянської держави вже із самого початку було спрямовано на охорону націоналізованих деревинних лісових ресурсів, адже віднині вони належали до державної (народної) власності.

До речі, 16.11.1917 р. у пресі був опублікований документ, який виходив від Генерального секретаріату і мав позначку «офіційно». У ньому наголошувалося, що III Універсал¹ не дозволяє ніяких самовільних порубок лісів [2, с. 449]. Разом із тим націоналізація лісів стала суттєвою причиною масового знищення лісу, адже у свідомості пересічних громадян ліси стали «нічіими», що вилилося в масових самовільних вирубування як колишніх поміщицьких, так і державних (казенних) та селянських лісів [3, с. 22-24].

У доповідях губернським та повітовим земельним комітетам часто відзначалося, що після перевороту ліс стали вирубати нещадно [4]. Стихійне вирубаня лісів супроводжувалося не підкоренням лісовій охороні та бандитськими нападами на лісівників. При цьому ліс рубали, як правило, озброєні люди, які бачили в лісничих представників колишнього царського режиму [5, с. 26; 6, с. 95-110; 7, с. 70]. Тут слід зауважити, що основою радянської кримінальної політики була, перш за все, боротьба з контрреволюційними злочинами і бандитизмом, у т. ч. лісовим. Лісова ж варта часто перевищувала свої повноваження в частині арешту осіб за самовільну порубку лісу, хоча такого не передбачалося [6, с. 95-110]. І це не дивно, адже особливістю кримінального законодавства революційних днів було те, що конкретні санкції за певні злочини в нормативних актах того часу не визначалися, а містилися вказівки, що «винні у вчиненні таких-то злочинів караються за справедливістю і за всією суворістю законів воєнного часу», або тільки встановлювалося, що «винні підлягають арешту і віданню до революційного трибуналу». У більшості ж випадків за відсутності передбаченої міри покарання за вчинення конкретних видів злочинів чи то в законі, чи хоча б в актах місцевих органів влади, судові органи і загальні збори трудящих самостійно визначали покарання, керуючись «соціалістичною правосвідомістю» [8, с. 200-202].

Необхідність захисту лісів від масових самовільних рубань стала однією з причин прийняття Декрету Всеукраїнського центрального виконавчого комітету (ВЦВК) Рад «Про ліси» від 14.05.1918 р. [9, с. 67-83], який увійшов в історію під назвою «Основний закон про ліси» [10; 11, с. 3]. Цим Декретом було закріплено питання націоналізації лісів і можливість належності їх виключно до державної власності. Відмінною ознакою Декрету «Про ліси» було те, що його норми визначали правовий статус лісу не тільки як об'єкта використання, а й як об'єкта охорони. Зокрема, ліси ділилися на три групи: 1) найцінніші, тобто особливо охоронювані ліси, використання яких обмежувалося, дозволялися тільки санітарні рубання (ст. 80); 2) захисні ліси уздовж річок, озер, водоймів, щодо яких передбачався менш суворий режим рубань (ст.ст. 83-90); 3) експлуатаційні ліси: гос-

подарські (призначені для потреб місцевого населення) та промислові (призначені для потреб промисловості, залізничних доріг, міст тощо). У господарських лісах громадяни мали право здобувати будівельну та виробну деревину (ст.ст. 11, 12) за встановленими нормами (ст. 14) залежно від лісистості певної місцевості, наявних запасів деревини, умов клімату та розмірів загальних потреб народного господарства країни (ст. 17). Порядок встановлення норм відпуску деревини визначався спеціальною інструкцією, що видавалася Центральним управлінням лісів (ЦУЛ) (ст. 18). До прийняття цієї інструкції громадяни мали користуватися нормам, визначеними в «Настанові із застосування правил про охорону лісів та їх рубку» від 01.11.1917 р. Особи, винні в порушенні умов відпуску деревини, підлягали притягненню до відповідальності за законодавством РСФСР і навіть віддавалися до суду революційного трибуналу (ст. 28, 52) [9, с. 67-83].

Згодом відповідно до Декрету «Про ліси» в Україні був введений аналогічний Декрет Ради Народних Комісарів (РНК) УРСР «Про охорону лісів» від 26.02.1919 р. [12], який визначив основні принципи соціалістичної організації лісового господарства з метою використання лісів в інтересах усього народу. До речі, в цьому ж році, але місяцем раніше, Україна проголосила про утворення своєї незалежної держави - Української Народної Республіки, а 13.01.1919 р. був прийнятий Закон УНР «Про ліси в Українській Народній Республіці» [11]. Відповідаючи положенням III і IV Універсалів Центральної Ради, цей галузевий акт забезпечив вже повноцінну націоналізацію лісового фонду держави, а також визначив правила боротьби з лісовими порушеннями, в т. ч. із самовільною порубкою лісу, та порядок передачі відповідних справ до прокуратури [13].

Отже, в реальності лісокористування обмежувалося і підлягало суворій регламентації. Водночас доречно відзначити, що хоча в цілому в законодавстві вказано періоду питання охорони лісів й були серед пріоритетних, проте практична діяльність радянської влади з масового знищення лісів суперечила багатьом положенням вищевказаних документів [14, с. 41-46; 15, с. 27-33]. Так, наприклад, створена в другій половині 1918 р. Надзвичайна комісія з палива (ТопЧК) відповідно до постанови РНК РСФСР «Про заготівлю лісу» від 03.05.1919 р. [16, с. 312] одержувала дозвіл на рубання будь-яких лісів у будь-яких районах країни, незалежно від віку й ступеня їх захищеності. При цьому ТопЧК безкарно проводила масову вирубку лісів із порушенням усіх норм і правил лісокористування [17, с. 15]. І знов таки, це не дивно, адже політика радянського уряду засновувалася на «споживацькому» підході щодо лісових ресурсів. А тому ліс рубався для державних потреб необмежено і безкарно, адже лісоексплуатація в РСФСР панувала над інтересами охорони лісів [18, с. 21]. Працівники же лісової галузі за об'єктивних причин не здатні були налагодити порядок у лісах, які зазнавали спустошливих самовільних порубок. До того ж, постійні наради, з'їзди, часта зміна керівництва і форм управління лісною справою практично на залишали їм для цього часу [6, с. 101].

Окремо слід відмітити, що в 1919 р. радянська влада зобов'язала всіх робітників лісової галузі брати участь у рубках, у зв'язку із чим більша частина лісівників виявила бажання покинути службу. Із метою збереження

¹ В узагальненому вигляді проект аграрної перебудови УНР було визначено III Універсалом

на робочих місцях колишніх фахівців лісової галузі та припинення їх масових звільнень, згідно з постановою РНК РСФСР від 27.06.1919 р. № 317 «Про зарахування всіх робітників та службовців у Головному Лісовому Комітеті до розряду військовослужбовців» [19], усі робітники лісової галузі, незалежно від їхнього віку, були мобілізованими на військову службу. А це означало, що на них поширювалося військово законодавство з усіма витікаючими суворими санкціями. А саме до тих, хто ухилявся від роботи, застосовували суворі заходи карної відповідальності за законами військового часу, зокрема віддання до суду революційного військового трибуналу. Виконання цих жорстких норм, що повністю ігнорували права робітників, здійснювалось за допомогою репресивних органів, і всі установи, що займалися лісозаготівлями, ставилися під тотальний контроль Всеросійської надзвичайної комісії [17, с. 15; 3, с. 22-24]. У таких умовах нечисленний штат лісничих, яких радянська влада вважала представниками колишнього панівного класу, не міг протидіяти самовільним вирубкам.

У наступному році комуністичний уряд України прийняв Декрет РНК УРСР «Про націоналізацію всіх колишніх казенних, монастирських, міських і поміщицьких земель» від 02.04.1920 р. [11], згідно з яким уже всі без виключення українські ліси оголошувались державною власністю. Положення вказаного Декрету містили норми, якими встановлювалася заборона на користування лісом селянам, що не здали надлишки сільськогосподарської продукції (ст. 11), і запроваджувалися досить суворі покарання (з конфіскацією землі й навіть господарства) для селян, що самовільно використовували ліс (ст. 17). А згідно зі ст. 23 вказаного Декрету було виділено сім категорій захисних лісів, де такі рубки обмежувалися або взагалі заборонялися [11].

Водночас, незважаючи на встановлені заборони, на той час відмічались численні випадки самовільного рубання лісу [18, с. 22]. Скрутне становище й нестача харчів штовхали селян групуватися в банди, нападати на лісову охорону і самовільно рубати ліс. Усе це ускладнювалося незадоволеністю голодних селян антиукраїнською політикою радянської влади щодо продрозверстки, яка змушувала їх віддавати останні крихти врожаю, харчі, птицю, худобу.

04.08.1920 р. на території України офіційно були введені в дію «Керівні начала з кримінального права РСФРР», прийняті в грудні 1919 р. [20]. Згідно із цим документом під час визначення покарання за будь-який злочин, у т. ч. й за самовільну рубку лісу, суди мали керуватися соціалістичною правосвідомістю і принципом доцільності. Система покарань включала: догану, громадський осуд, примусове вивчення курсу політграмоти, бойкот, виключення з колективу, відшкодування збитків, усунення з посади, конфіскацію майна, позбавлення політичних прав, оголошення ворогом народу, примусові роботи, позбавлення волі, оголошення поза законом, розстріл. При цьому під час визначення покарання мали враховуватися ступінь і характер соціальної небезпеки злочинця, його соціальна приналежність, а також соціальна спрямованість діяння.

Як нами вже зазначалося, основою радянської кримінальної політики була боротьба з бандитизмом. А тому важливе значення в боротьбі з самовільною порубкою лісу мала постанова РНК УСРР від 01.02.1921 р. «Про

боротьбу з бандитизмом» [21], адже в цей період на території України відмічалась наявність численних лісорубних банд, озброєних обрізами, які обстрілювали лісників, масово знищували ліс, вчиняючи тим самим серйозні кримінальні правопорушення [23, с. 53; 24, с. 226]. Про високий ступінь суспільної небезпеки бандитизму свідчать покарання, які призначалися за його скоєння: розстріл і конфіскація майна. При цьому згідно з п. «Д» вказаної постанови передбачалося однакове покарання пособникам і приховувачам бандитів [22].

Однак слід зауважити, що прийняті на той час радянської владою нормативні акти (декрети, постанови, циркуляри, накази), що були спрямовані на застосування рішучих заходів із боротьби із самовільною порубкою лісу, від судового переслідування, виключення із суспільства винних у хижацькому самовільному рубанні лісових ресурсів і навіть до смертної кари за лісовий бандитизм (РГИА ДВ. Ф. 96. Оп. 1. Д. 27) не змогли зупинити цей руйнівний процес. Населення, позбавлене в результаті війни елементарних коштів для існування, змушене було рубати ліс, не звертаючи уваги на жодні заборони. А відтак майже повна втрата контролю за лісокористуванням вимагала пошуку нових ефективних заходів боротьби із самовільними рубками лісу.

У контексті розгляду даного питання слід відмітити, що після революції територія української республіки стала лісодефіцитною. Хижацьке винищення лісів у період Першої світової війни та Жовтневої революції зумовило різке зменшення площ цього природного ресурсу на території України. На додаток до цього значну втрату українським лісам нанесли буремні події громадянської війни та наступне їх вирубування в значних обсягах без дотримання будь-яких науково-обґрунтованих норм і правил на потреби держави, що вкрай негативно позначилося на стані лісового фонду радянської України. Зокрема, за даними дослідників, до 1921 р. на території України налічувалося майже 800 тис. га вирубаних лісових площ [24, с. 33].

Після революції лісистість території УСРР складала лише 7%, а площа не заліснених у результаті вирубок земель приблизно дорівнювала 1 млн. га [26]. Українські ліси являли собою сумне видовище, адже незаконні рубки лісу набули масового характеру. У цей історичний період в Україні вирубали ліс на 30 років наперед [25]. Особливо постраждали ліси поблизу міст, сіл, річок, доріг і залізничних колій, які були знищені на 30-50% [27, с. 34]. Нездатність влади опікуватися лісами змусило Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет навіть звернутися в липні 1923 р. із проханням до трудящого населення про допомогу в організації охорони лісів [26, с. 251].

Перехід до мирного життя і націоналізація лісів зажадало в 1922 році прийняття першого радянського Кримінального кодексу РРФСР (далі - КК), і відповідно до нього - Кримінального кодексу УРСР [28, с. 3-40], який практично відтворював російський КК. Однак у регламентації злочинів проти навколишнього природного середовища КК УРСР був щонайменше кроком назад як за рівнем законодавчої техніки, так і за спектром відносин щодо охорони лісів від самовільної порубки. Склади злочинів самовільної порубки лісу були розміщені в ньому лише у двох статтях: 82 і 99. При цьому ст. 99 передбачала підвищену кримінальну відповідальність посадових осіб за відповідні лісопорушення.

Важливе значення в цей історичний період для розвитку кримінально-правової охорони лісів від самовільної порубки мала кодифікація лісового законодавства, результатом якої стало прийняття Лісового кодексу РСФСР від 01.08.1923 р. [29], яким вперше було введено поняття «лісовий фонд», що раніше в законодавчих та інших нормативних актах не зустрічалося. Лісовий кодекс РСФСР від 01.08.1923 р. містив норму, згідно з якою до обов'язків службовців лісових органів входила охорона лісів від будь-якого незаконного користування, в т. ч. й самовільних порубок. Відповідно до цього Кодексу був прийнятий аналогічний Закон «Про ліси УРСР» від 03.11.1923 р. [30]. Однак слід зауважити, що з різних причин радянська влада повністю так і не реалізувала багатьох положень цього Закону.

У контексті даного дослідження має сенс більш детально зупинитися на розгляді деяких положень Закону «Про ліси УСРР» від 03.11.1923 р., оскільки він містив чимало статей, що регламентували питання охорони лісів, у т. ч. щодо проведення рубок, а отже, його норми мали важливе значення для визначення кримінальної відповідальності за незаконну порубку лісу. Зокрема, згідно зі ст. 16 вказаного Закону господарськими планами дозволялося забороняти рубку підростаючого лісу, а також встановлювати заборону на проведення рубок без урахування ступеня стиглості дерев. Крім того, запроваджувалася вимога щодо встановлення нормативної величини щорічного об'єму рубок, тобто ліміту за встановленими таксами (ст. 20); вводилася десятирічна заборона на рубки в разі перевищення 10-ти літньої норми (ст. 22); встановлювалися обмеження на об'єм рубок величиною щорічного приросту деревини (ст. 24). У ст. 58 Закону передбачалося застосування кримінальної відповідальності до посадових осіб за виконання робіт у лісах із порушенням затверджених планів. Згідно зі ст. 45 вказаного Закону функції охорони лісів поклалися на лісову варту. На виконання цієї норми та з метою наведення ладу в галузі ВУЦВК і РНК УСРР ухвалено постанову «Про лісову сторожу» від 21.09.1925 р. № 404 [31], згідно з п. 1 якої однією з основних функцій лісової варти з охорони лісів була боротьба із самовільним рубанням. Ця державна структура мала достатньо широкі повноваження на затримання самовільних порубщиків лісу і відбирання в них знярядь злочину, на проведення розшуку викрадених лісоматеріалів. Посадові особи лісової варти мали право носити зброю під час виконання ними службових обов'язків, складати протокол про лісопорушення та доставляти самовільних порубщиків в органи місцевої влади [32, с. 434].

Повертаючись до аналізу кримінального законодавства, зокрема щодо незаконної порубки лісу, відзначимо, що згідно з 82 КК УРСР 1922 р. карна відповідальність встановлювалась за порушення законів та правил щодо охорони лісів від знищення, винищення і розкрадання. Зміни в кримінальній відповідальності за КК УРСР 1922 р. зводились до підвищення або зниження розміру збитків, встановлених в якості межі між кримінально- і адміністративно-карним лісопорушеннями. На практиці це означало використання положень Закону «Про ліси УСРР» від 1923 р., в якому знайшли відображення правила та інструкції, спрямовані на охорону і збереження цього природного ресурсу. При цьому кримінальна відповідальність згідно зі ст. 82 КК УРСР наставала у випадках, коли розмір завданої шко-

ди, розрахований за прийнятими таксами, перевищував п'ятнадцять крб. або такі дії вчинялись особами, до яких раніше застосовувались заходи адміністративного впливу за лісові правопорушення. Згідно із ч. 1 ст. 82 КК УРСР за такі дії передбачалось позбавлення волі на строк до шести місяців або примусові роботи на той самий термін, або штраф до двохсот крб. у всіх випадках із конфіскацією знярядь злочину.

Водночас одним із напрямів у сфері кримінально-правової охорони лісів у радянській період було запровадження підвищеної карної відповідальності посадових осіб за злочинне ставлення до лісонасаджень. Склад злочину щодо незаконної порубки лісу містила ст. 99 КК УРСР 1922 р. (глава «Державні злочини», підрозділ «Злочини проти порядку управління»). Предметом цього складу злочину вперше названо ліс. Об'єктом визначено суспільні відносини, спрямовані на раціональне, планове використання лісу та його охорону. Об'єктивна сторона характеризувалася активними діями: хижацька експлуатація й знищення, а також ведення лісового господарства з порушенням правил. В інтересах охорони лісів від хижацької експлуатації та знищення, а також за ведення лісового господарства з порушенням плану ст. 99 КК УРСР передбачалася карна відповідальність у вигляді позбавлення волі або примусових робіт на строк до одного року з конфіскацією незаконно добутого майна, а рівно знярядь злочину, або штрафу до п'ятисот руб. золотом за порушення законів і обов'язкових постанов.

Розглядаючи питання кримінальної відповідальності за самовільну рубку лісу, не можна оминати проблему хижацької експлуатації та знищення деревинних ресурсів колгоспних лісів. Так, у 1925 році було прийнято постанову РНК УРСР «Про ліси трудового користування та про задоволення селянства лісами й побічним користуванням з державних лісів УСРР» від 27.05.1925 р. [33]. Зміст документа полягав у частковій реституції або поверненні селянам частини лісів, що належали їм до революції. Зокрема, селянам було передано частину лісів, якими вони раніше володіли на правах особистої власності (так звані селянські трудові ліси), а також ліси «нетрудового» використання, тобто ті, які не можна використовувати у виробничих цілях. Дані ліси призначалися для задоволення потреб колгоспів і колгоспників у деревині, в побічному користуванні, для розвитку лісових промислів. Майже через рік постанову РНК УСРР від 27.05.1925 р. повністю було виконано в частині передачі лісів селянству. Однак вказана постановка передбачала низку негативних для лісової галузі України заходів. А саме селянам передали приблизно 40% державного лісового фонду, яким вони не опікувалися і з якого значна частина постраждала від рубань (у процесі передачі лісів селянству дозволялося зрубати 932 тис. га лісу), що суттєво зменшило загальну площу лісів [34, с. 26-31]. Погоджуючись із відомим українським лісівником О.І. Фурдичко, цей крок комуністичного режиму слід трактувати як злочин проти навколишнього середовища [35, с. 276].

Із метою виправлення допущених помилок у 1926 році процес передачі лісів селянам було припинено на підставі постанови РНК УРСР від 31.05.1926 р. № 264 «Про лісове господарство України» [36], яка заборонила виділення лісів із державного фонду, й встановлено тримісячний строк на подачу скарг із цього питання. Слід

зауважити, що ситуація з передачею селянам лісів виявилася настільки складною, що знадобилося прийняття чотирьох спеціальних постанов РНК УСРР, спрямованих на їхній захист від рубань: від 17.02.1926 р. № 102 «Про порядок провадження господарства в лісах, переданих на користування громадам і об'єднанням селянської трудової людності, й про заходи, скеровані до зберігання й охорони їх»; від 16.06.1926 р. № 258 «Про зміну ст. ст. 77, 78 і 81 четвертої частини Закону «Про ліси УСРР»; «Про зміну та доповнення частини IV Закону «Про ліси УСРР» від 29.04.1927 р.; від 10.04.1928 р. № 89 «Про зміну уваги арт. 81 Закону «Про ліси УСРР». Перші три постанови містили вимоги до всіх селян щодо налагодження охорони лісів та користування ними, зокрема провадження рубань, відповідно до затверджених планів ведення лісового господарства. Четверта же постанова РНК УСРР від 10.04.1928 р. № 89 [37] встановила відповідальність сільськогосподарських товариств та об'єднань трудового населення за порушення правил і вимог лісокористування відповідно до лісового законодавства України. У випадку порушення цих правил ліси могли вилучатися в судовому порядку та повертатися до державного лісового фонду УСРР.

Однак, незважаючи на прийняті заходи, форсована індустріалізація наприкінці 20-х років у сукупності з відсутністю господарської самостійності колгоспів призвела до масового інтенсивного вирубування колгоспних лісів, особливо на ділянках вздовж транспортних шляхів та по берегах річок, де транспортування лісу було найпростішим. Масштаби правопорушень у лісовому господарстві на території України набули таких розмірів, що керівництво країни змушено було прийняти дві постанови, що практично означали амністію всім лісопорушникам: постанову Всеукраїнський центрального виконавчого комітету (ВУЦВК) «Про амністію по лісових правопорушеннях, передбачених ст. 99 КК» від 19.04.1924 р. [32, с. 113] і спільну постанову ВУЦВК і РНК УСРР «Про припинення кримінальних справ по лісових правопорушеннях» від 23.11.1925 р. [32, с. 113].

Цей крок радянської влади ще більше погіршив криміногенну ситуацію в країні щодо самовільних рубок лісу. Лісорубними бандами знищувалися кордони лісової охорони, відзначені численні випадки нападу на лісників, навіть такі, що спричинили їх загибель. Так, лише з 1925 по 1926 р. в Україні було вбито 46 лісових фахівців, поранено, пограбовано 198 лісничих [38, с. 338]. Усього за період з 1925 по 1929 р. незаконно було вирубано 1 млн. 1780 тис. куб. м. лісу, що становило в тодішніх цінах 14 млн. руб. [26, с. 250].

08.06.1927 р. був прийнятий новий КК УСРР 1927 р. [39], в якому знайшов своє відображення процес згорання нової економічної політики в СРСР. Слід звернути увагу, що КК УСРР 1927 р. визначався несистемністю положень щодо відповідальності за порушення лісового законодавства. У КК УСРР 1927 р. знайшла відображення тенденція до посилення кримінальної відповідальності. Зокрема, з метою боротьби з незаконною порубкою лісу у ст. 83 КК УСРР 1927 р. встановлювалася карна відповідальність за купівлю лісу, видобутого шляхом порубки. За такі дії передбачалась санкція у вигляді позбавлення волі на строк до шести місяців. Згідно із ч. 2 ст. 83 КК УСРР 1927 р. у разі вчинення тих самих дій у вигляді промислу передбачалось позбавлення волі до трьох років із конфіскацією всього або частини

майна і заборона перебування в лісових місцевостях. Яким чином відокремити незаконну рубку лісу та його використання в особистих цілях від таких самих дій, які здійснювались у вигляді промислу, КК УСРР 1927 р. не роз'яснював, залишаючи рішення цього питання на розсуд суду.

У наступному, постановою ВУЦВК і РНК УСРР від 17.10.1928 р. «Про зміни і доповнення Кримінального кодексу УСРР» [40] у ст. 82 КК УСРР 1927 р. були внесені зміни, які значно розширили перелік предметів цього складу злочину. До нього законодавець відніс ліси, парки, сквери, сади і дерево-стійні насадження впродовж вулиць, шляхів, рік, ставків. Крім того, значно розширився діапазон такої ознаки об'єктивної сторони цього складу злочину, як місце його вчинення: 1) в лісі; 2) в парку; 3) в сквері; 4) в саду; 5) вздовж шляхів; 6) уздовж рік, ставків тощо.

КК УСРР 1927 р. було доповнено також й статтями про злочини проти порядку управління, уточнено поняття «посадова особа» та «службовий злочин». Відповідно до постанови ВУЦВК і РНК УСРР від 23.02.1927 р. «Про зміни ст. 99 КК УСРР і про доповнення указаного Кодексу ст.ст. 99-1 та 99-2» [41] дещо змінились й об'єктивні ознаки складу злочину, передбаченого ст. 99 КК УСРР 1922 р. Зокрема, повертаючись до відображення дій за допомогою термінів «знищення» і «розкрадання», законодавець уперше звертається до адміністративної преюдиції. Тобто особа вже притягується до кримінальної відповідальності тоді, коли до неї були застосовані заходи адміністративного впливу. Цікаво й те, що законодавець виводить зі ст. 99 КК УСРР у ст. 99-1 КК УСРР таку дію, як заволодіння заздалегідь добутого самовільною порубкою лісу.

Окремо слід зупинитися на ст. 7 КК УСРР 1927 р., яка передбачала можливість кваліфікувати злочинні діяння за аналогією закону. Зокрема, у випадку відсутності в цьому КК прямих вказівок на окремі види злочинів, покарання мали визначатися за аналогією з тими статтями КК УСРР 1927 р., які передбачали схожі за характером складу злочинів. На практиці дана норма давала широку можливість каральним органам тлумачення закону, а звідси й використовувати її як засіб порушення законності, в т. ч. й щодо складів злочинів, передбачених ст. 82 і 99-1 КК УСРР.

Відтак можна констатувати, що з дати прийняття КК УСРР 1922 р. і до кінця 1929 р., розвиток інституту кримінальної відповідальності за самовільну рубку лісу йшов шляхом прийняття виправлень і доповнень до вказаного Кодексу, Закону «Про ліси УСРР» 1923 р. та постанов радянського уряду, які регламентували відповідальність за самовільну порубку лісу. Цей період характеризується наявністю законодавчих актів, що передбачали більш ефективні заходи впливу на лісопорушників, засновані на застосуванні фінансових санкцій та посиленні кримінальної відповідальності.

Наприкінці 1920-х рр. у СРСР відбувалась зміна політичного курсу - утвердження командно-адміністративної системи та форсування індустріалізації. Будівництво нових підприємств та реконструкція старих різко збільшили потреби в місцевих будівельних матеріалах. Тому обсяги рубань зростали з року в рік. Так, якщо в 1928 р. вирубили 21 тис. га, то в 1929 р. - 25 тис. га [38, с. 249]. Керівники же СРСР не враховували, що в республіці лісу мало, ліси виснажені і не в змозі забезпечити

промисловість [34, с. 26-31]. А відтак декларативність лісоохоронних заходів на фоні споживацького підходу радянського уряду в ставленні до природних ресурсів зумовила безкарну надмірну експлуатацію лісів, які вирубалися без дотримання будь-яких науково-обґрунтованих норм і правил.

Висновки. Підводячи підсумок проведеному дослідженню, відзначимо, що на розвиток кримінально-правової охорони лісів від незаконної порубки істотний вплив мала суспільно-політична і економічна ситуація в країні. Революція, громадянська війна, інтервенція, часта зміна урядів зумовили нестабільну обстановку в лісовому господарстві. Усе це сприяло стихійному та безконтрольному самовільному вирубуванню лісових ресурсів на території радянської України. Усвідомлюючи стратегічну важливість лісових ресурсів, радянській уряд видав цілу низку законодавчих актів, в яких декларувалась необхідність правової охорони лісів і встановлювалася карна відповідальність за самовільну (незаконну) порубку. Однак кримінальне законодавство даного періоду було суперечливим та базувалося на принципі «революційної правосвідомості», що породжувало соціальну нерівність і репресії.

Встановлені санкції не забезпечували ефективного виконання лісоохоронних заходів, передбачених у законодавчих актах даного періоду, адже, з одного боку, кримінальне законодавство було спрямоване на охорону лісів від самовільної рубки, а з іншого, значний вплив на нього мало одержавлення (націоналізація) лісів і панування лісоексплуатації над інтересами охорони природи. Тому в реальному житті більшість положень нормативно-правових документів, спрямованих на охорону лісів від самовільної порубки, порушувалося, не завжди і не в повній мірі виконувалося.

Література

1. Про землю: Декрет от 26.10.1917 г. // СУ РСФСР. 1917. № 1. Ст. 3 // Декреты Советской власти: Т. 1: 25.10.1917 г. М.: Политиздат, 1957. 16.03.1918 г. 640 с.
2. Українська Центральна Рада: документи і матеріали: у 2-х т.; Т. 1: 4 березня - 9 грудня 1917 р. / НАН України, Ін-т історії України (Пам'ятки історії України. Сер. В. Джерела новітньої історії) / упоряд. В.Ф. Верстюк та ін.; відп. ред. В.А. Смолій та ін.]. К.: Наук. думка, 1996. 589 с.
3. Вакулюк П.Г. Історія реформ: головне у лісовому господарстві - стабільність в його організації й управлінні. Лісовий і мисливський журнал. 2015. № 6. С. 22-24.
4. Переписка с центральними учреждениями, Уездными и сельскими советами: О крестьянских съездах, подготовке к выборам в Учредительное собрание, об организации Украинского крестьянского союза и т. д. (июль - декабрь 1917 г.) // ДАЧО. Ф. Р. 4180. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 25, 7318.
5. Кіндюк Б.В. Правові засади охорони українських лісів в часи революції та громадянської війни. Держава і право. 2009. Вип. 44. С. 426-430.
6. Манько Ю.И. Хроника лесного дела на российском Дальнем Востоке в период перехода от капитализма к социализму (1917-1922 гг.). Вестник ДВО РАН. 2014. № 3. С. 95-110.
7. Попов І. Спроби вирішення земельного питання як чинник виникнення селянського повстанського руху на Чернігівщині (березень 1917 - квітень 1918 рр.). Сіверянський літопис. 2008. № 1. С. 65-74.
8. История государства и права Украинской ССР: в 3 т. / [ред. кол.: Б.М. Бабий (гл. ред.), В.Е. Бражников,

Л.Л. Потаринский и др.]. К.: АН УССР. ИГиП, 1987. «Наук. Думка». Т. 2: 1917-1937 гг. 1987. 296 с.

9. О лесах: Декрет ВЦИК Советов рабочих, солдатских, крестьянских и казачьих депутатов от 27.05.1918 г. // 1917-1928 годы: Сб. док. за 50 лет. М.: Политиздат, 1967. С. 67-83.
10. Петров В.В. Экология и право. М.: Юрид. лит., 1981. 224 с.
11. Закони про ліси України Радянського періоду: Державний комітет лісового господарства України. Науково-інформаційний центр лісоуправління. НТІ в лісовому господарстві. 2009. № 4. 63 с.
12. Про охорону лісів: Декрет РНК УРСР від 26.02.1919 р. ЗП УРСР. 1919. № 16. Ст. 176.
13. Директорія, Рада Народних Міністрів УНР: Листопад 1918 - листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. Т. 1 / Упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. К.: Вид. ім. Олени Теліги, 2006.
14. Шелестов В. Ленінський Декрет «Про ліси». Радянське право. 1978. № 5. С. 41-46.
15. Печуляк В.П. Розвиток правового регулювання відносин у сфері лісового господарства України в період з 1917 по 1991 роки. Юридичний вісник. № 1(22). 2012. С. 27-33.
16. О заготовке леса: Декрет СНК от 1919.05.03 г. № 221 // Известия ВЦИК Советов от 06.05.1919 г. № 95 // Собрание узаконений и распоряжений правительства за 1919 г. М.: Управление делами Совнаркома СССР, 1943. С. 312-313.
17. Колданов В.Я. Очерки истории советского лесного хозяйства. М.: Экология, 1992. 256 с.
18. Кіндюк Б.В. Принципи радянського лісового права. Вісник Маріупольського державного університету. Серія 9: Право. 2013. № 6. С. 20-24.
19. О причислении всех рабочих и служащих в Главном Лесном, Главном Угольном... к разряду военнослужащих, с оставлением на местах прежней службы: постановление СТО РСФСР от 27.06.1919 № 317 // СУРП за 1919 г. М.: УД-СНК СССР, 1943. С. 450.
20. Руководящие начала по уголовному праву РСФСР. Постановление НКЮ от 12.12.1919 г. СУ РРКП. 1920. № 66. С. 589-592.
21. Про боротьбу з бандитизмом: постанова РНК УРСР від 01.01.1921 р. // ЗЗРПСУ. Х.: Наркомюст УСРР, 1921. 30 січня - 1 лютого. Ч. 2. Ст. 45. С. 40.
22. О мерах по борьбе с бандитизмом: постановление СНК УССР от 14.10.1921 г. // СУРРКПУ. Х.: Наркомюст УССР, 1921. 1-14 октября. Ч. 20. Ст. 592. С. 702.
23. Кіндюк Б.В. Правові основи створення та діяльності державної охорони лісів УРСР у період 1925-1950 рр. // Теорія та історія держави і права. С. 52-58.
24. Михайленко П.П. Борьба с преступностью в Украинской ССР: в 2-х т.; Т. 1: 1917-1925 гг. / авт. очерка и сост. сб. П.П. Михайленко; МООП УССР. К.: Высш. шк., 1966. 831 с.
25. Бобров Р.В. Исторические аспекты лесной политики. ЭИлеспром. № 29-30. М.: ВНИПИЭИлеспром, 1990. 49 с.
26. Борейко В.Е. История охраны природы Украины, X век - 1980 г.: 2-е изд. Доп. К.: КЭКЦ, 2001. (История охраны природы. Вып. 24). 544 с.
27. Іваницький Б. Ліси і лісове господарство на Україні. Варшава, 1936. Т. 2. (Праці Укр. наук. ін-ту. Т. 27. Серія економічна. Кн. 7). 123 с.
28. Уголовный кодекс УССР: постановление ВУЦИК от 23.08.1922 г. Х.: Наркомюст УССР, 1922. 52 с.
29. Лесной кодекс РСФСР от 1923 г. СУРРКП. 1923. № 58. С. 564.
30. Закон «Про ліси УРСР» від 1923 р.: постанова IV сесії ВУЦВК від 03.11.1923 р. ЗУ УРСР. 1923. № 46. Ст. 575.

31. Про лісову сторожу: постанова ВУЦВК і РНК УСРР від 21.09.1925 р. № 404 // Постанови ВУЦВК і РНК УСРР (21-23 вересня 1925 р.) // ЗУРРСУ за 1925 р. Ч. 71. Від. 1. Х.: Наркомюст, 1925. 1785 с.

32. Амчиславский Я.Л. Лесное законодательство Украины. Х.: Наркомюст УССР, 1926. 531 с.

33. Про ліси трудового користування та про задоволення селянства лісами і побічним користуванням із державних лісів УСРР: постанова ВУЦВК і РНК УСРР від 27.05.1925 р. ЗУРРСУ. 1925. № 28. Ст. 222.

34. Кіндюк Б.В. Правове регулювання лісокористування в УСРР у період НЕПу. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011. № 5. С. 26-31.

35. Фурдичк О.І. Першопостат українського лісництва // ВА «Бібльос». 2000. 369 с.

36. Про лісове господарство України: Постанова ВУЦВК і РНК УСРР від 31.05.1926 р. ЗУ РСУ УСРР. 1926. № 34-35. С. 264.

37. Про зміни уваги арт. 81 Закону «Про ліси УСРР»: постанова ВУЦВК і РНК УСРР від 10.04.1928 р. № 89. ЗУ РСУ УСРР. 1928. № 9. Ст. 89.

38. Вакулук П.Г. Нариси з історії лісів України. Фастів: Поліфаст, 2000. 624 с.

39. Кримінальний кодекс УСРР: постанова ВУЦВК від 08.06.1927 р. ЗУ УСРР. 1927. № 26-27. Ст.ст. 131, 132.

40. Про зміни і доповнення Кримінального кодексу УСРР: постанова ВУЦВК і РНК УСРР від 17.10.1928 р. ЗУ УСРР. 1928. № 5. Ст. 33.

41. Про зміни ст. 99 КК УСРР про доповнення цього Кодексу ст. ст. 99-1 та 99-2: Постанова ВУЦВК і РНК УСРР від 23.02.1927 р. ЗУ УСРР. 1927. № 6. Ст. 33.

*Будяченко О. М.,
викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеського державного університету внутрішніх справ*